

BÂKÎ'NİN ŞİİRLERİNDE KISKANÇLIK

JEALOUSY IN BÂQÎ'S POEMS

GÜLCAN ABBASOĞULLARI

DR. ÖĞR. ÜYESİ., KAFKAS ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ TÜRK İSLAM EDEBİYATI VE İSLAM SANATLARI ANABİLİM DALI

ASSISTANT PROFESSOR, UNIVERSITY OF KAFKAS FACULTY OF THEOLOGY DEPARTMENT OF TURKISH-ISLAMIC LITERATURE AND ISLAMIC ARTS.

gulcan-019@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-3490-4193>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.800783>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

27 Eylül / September 2020

Kabul Tarihi / Accepted

21 Haziran / June 2021

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as

Abbasoğulları, Gülcan, "Bâkî'nin Şiirlerinde Kiskançlık [Jealousy in Bâqî's Poems]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 8/1 (Haziran/June 2021): 283-306.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.
For Permissions

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

SCREENED BY

 iThenticate®
Professional Plagiarism Prevention

BÂKÎ'NİN ŞİİRLERİNDE KISKANÇLIK

Öz

Edebiyat ve psikoloji birbirinden ayrı düşünülemez iki önemli bilimdir. Her iki bilimin insanla olan münasebetleri, onların bir bütün olarak değerlendirilmesini de gerektirmektedir. Aslında bu bilimler insanı daha iyi anlamaya veya anlatmaya yönelik izdüşümleridir. Duygular insan hayatının bir parçasıdır ve bunların nasıl ve neden ortaya çıktıklarına dair düşünceler insanı daha iyi anlayabilme çabasının göstergesidir. Bununla beraber bu insani duyguların bir sanatçı tarafından bir eser vasıtasıyla yansıtılması kimi zaman sanatçının kimi zaman yansıttığı karakterin hislerini, düşünce yapılarını ve vasıflarını açığa çıkarmada etkili olabilmektedir.

Bu çalışmada kıskançlık bağlamında sözü geçen bilimlerin istifade edilme suretiyle Bâkî'nin şiirlerinin psikanalitik bir okuması yapılmaya çalışılmıştır.

Kıskançlık kelime anlamı olarak sözlüklerde “cimrilik etmek, esirgemek, hırs göstermek, ötekenden daha iyi yapma isteği” gibi anlamlara gelmektedir. Dinî metinlerde ise kıskançlık, şahsi zaaf ve bencilce dürtüler hariç tutulmak suretiyle neslin korunması gibi sebeplerden ötürü bir onur ifadesi olarak telakki edilmektedir. Aynı zamanda değerlere yönelik saldırılara karşı koyma duygusu ve iradesi olarak tanımlanan hamiyet ve izzet-i nefis kelimeleriyle izah edilmiştir. Kıskançlıkla ilgili yapılan birçok tanım vardır. Yapılan bu tanımların çoğunda kişilerin kaybetme korkusu ve gerçek ya da imgesel üçüncü kişinin (ya da daha fazlası) varlığı göze çarpmaktadır. Kıskançlık sevilen nesnenin bir başkasına meyletmesi kanısında açığa çıkan duygu, tutum ve davranışlardır. Bahsedilen üçüncü kişi kıskançlığı hasetten ayıran önemli bir husustur. Kıskançlıkta sahip olma isteği veya elindekini koruma arzusu, hasette ise açgözlülük ve elde etme isteği söz konusudur. Sahip olunan şey kıskanılır, bir başkasının o şeye sahip olmasına ise haset edilir. Bâkî'nin şiirlerinde âşık-maşuk-rakip üçlüsü kıskançlığın en açık göstergesidir. Bâkî şiirlerinde kullandığı sözcüklerle de kıskançlık ve haset arasındaki ayrımı göstermektedir.

Kıskançlık bir duygulanım durumudur ve âşık uyaranlara, olaylara, anılara, düşüncelere duygusal tepki ile katılabilme yetisi gösterir. Şiirlerde âşık, maşuğu daima kıskanır hatta onunla ilgili paranoid tepkiler üretir. Bütün bunların temelinde sevgiliyi kaybetme kaygısı vardır. Sevgilinin ise kıskanılacak özellikleri vardır ve bu durum şiirlerde “reşk” kelimesiyle telaffuz edilir. Rakibi ise hasetçi olarak nitelendirir ve çoğunlukla düşmanca tavırlar sergiler. Çünkü rakip, âşığa haset eden ve âşığın sevgilisine ulaşmasına mâni olan bir karakterdir. Divan şiirinde rakip, engel, düşman, ağyâr, hasûd, yabancı, âşık-maşuk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişi, âşık ile sevgili arasında giren ve âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan her şeydir. Ayrıca Arapça “gözeten, gözetleyen, seyreden” anlamına gelen rakip kelimesi anlam itibarıyla kıskançlığı çağrıştırmaktadır. Çünkü gözler kıskançlığı üreten birincil organlar olarak ifade edilir. Bâkî'nin “gözedür” redifli gazeli kıskançlığın bu boyutunu göstermesi açısından da manidardır. Psikolojide rekabetçi, yansıtılmış ve sanrısallık üzere bahsedilen üç tür kıskançlık arasında, âşığın kıskançlığına, talihli rakibe üstün gelme ve onu geçme arzusundan dolayı genel olarak “rekabetçi kıskançlık” denebilir. Latince rekabetin “su akıntısına ulaşmak için verilen mücadele”, rakibin “diğerleriyle aynı su akıntısını kullanan ya da bu suyun yanında yerleşmiş kişi” olarak tanımlanmasıyla, üstün gelme isteği ve alanın iktidarına yönelik hususların ön plana çıkarıldığı görülür.

Düşük benlik değeri, güvensizlik, duygusal bağımlılık, ihmal edilmişlik, kaybetme kaygısı, sahiplenme, inatçılık, kendini yiyip bitirme, eleştiri/ öfke, şiddet, başkasının neşesini kaçırma, kendine bağlama, davranış kuralları belirleme Bâkî'nin şiirlerinde âşığın kıskançlığını gösteren tezahürlerdendir. Bâkî, şiirinde sıklıkla dile getirdiği dert ve belanın kıskançlıktan kaynaklandığını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak denebilir ki, psikolojide kıskançlığın tezahürleri olarak belirtilen hususlar Bâkî'nin şiirlerinde de görülmektedir. Fakat divan şiirinin toplumun inanç ve düşünce yapısından kaynaklanan bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır. Kıskançlık söz konusu olduğunda akla getirilemeyecek olan tefani (empati) ve diğergamlık gibi hasletler âşığın nadirde olsa takındığı tavırlardandır. Alışılmış bir kıskançlıkta olduğundan farklı olarak âşığın, yer yer rakibi hoş karşılayan, onun hâline anlayan ve ona merhamet eden bir karakterinin olduğu da söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Psikoloji, Bâkî, Şiir, Kıskançlık.

JEALOUSY IN BÂQÎ'S POEMS

Abstract

Literature and psychology are two important sciences that cannot be considered separately. The relations of both sciences with human beings require their evaluation as a whole. In fact, these sciences are projections aimed at understanding or explaining the human better. Emotions are a part of human life and thoughts about how and why they arise are an indication of the effort to understand people better. However, the reflection of these human feelings by an artist through a work can sometimes be effective in revealing the feelings, thinking structures and qualities of the character that the artist reflects. In this study, a psychoanalytic reading of Bâqî's poems was tried to be made by making use of the sciences mentioned in the context of jealousy.

Jealousy literally means "to be stingy, to spare, to show greed, to do better than the other" in the dictionaries. In religious texts, except from the jealousy, personal weaknesses and selfish impulses, it is considered an expression of honor for reasons such as protecting the generation . At the same time, it is explained by the word hamiyet, which is defined as the feeling and will to resist attacks against values, and also with the words izzet-i nefis. There are many definitions of jealousy. In most of these definitions, the fear of loss and the existence of a real or imaginary third person (or more) stand out. Jealousy is the emotion, attitude and behavior that emerges in the opinion that the loved object tends to another person. The third person mentioned is an important point that distinguishes jealousy from envy. In jealousy, there is the desire to have or to protect what one has, and in envy is greed and the desire to obtain. The possessed thing can attract jealousy, and someone else can desire to have it . In Bâqî's poems, the trio of lover-loved-opponent is the clearest indicator of jealousy. Bâqî shows the distinction between jealousy and envy with the words he uses in his poems.

Jealousy is an affective state and the lover shows the ability to participate in emotional response to stimuli, events, memories, thoughts. In poetry, the lover is always jealous of the loved and even produces paranoid reactions about her. The basis of all this is the anxiety of losing the loved. The loved has enviable qualities and this situation is pronounced in poems with the word "reşk". He characterizes his opponent as envious and often displays hostile attitudes. Because the opponent is a character who envies the lover and wants to take away what he loved. In Divan poetry, opponent, obstacle, enemy, envious, stranger, is the person who competes with the lover and becomes a partner to him and everything that comes between the lover and the loved and prevents the lover from reaching the loved. Sometimes the lover himself can be a rival. In addition, the word opponent, which means "watch" in Arabic etymologically evokes jealousy. Because the eyes and ears are the primary organs that generate jealousy. Bâqî's ghazal "gözedür" is also meaningful in terms of showing this dimension of jealousy. Among the three types of jealousy mentioned in psy-

chology as competitive, projected and delusional, the lover's jealousy can be generally referred to as "competitive jealousy" due to his desire to overpower and surpass the fortunate opponent. In Latin, it is seen that with the definition of competition as "the struggle to reach the water stream" and the opponent as "the person who uses the same water stream with the others or settled next to this water", the desire to prevail and the issues regarding the power of the field are brought to the fore.

Low self-esteem, insecurity, emotional dependence, neglect, anxiety of loss, possessiveness, stubbornness, to worry himself, criticism / anger, violence, abduction of someone else's joy, self-bind, setting rules of conduct, restriction of freedom are some of the symptoms that show the jealousy of the lover in Bâqî's poems. Bâqî emphasizes that the trouble and calamity that he frequently mentions in his poem originates from jealousy.

As a result, it can be said that the stated effects of jealousy in psychology are also seen in Bâqî's poems. However, some differences arising from the unique structure of divan poetry and the belief and mentality of the society are also striking. When it comes to jealousy, characteristics such as empathy and preference for someone else, which cannot be brought to mind, are among the attitudes that the lover rarely adopts. Unlike the usual jealousy, it can also be said that the lover has a character who at times welcomes the opponent, understands his state and shows compassion to him.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Psychology, Bâqî, Poetry, Jealousy.

GİRİŞ

Kıskançlık duygusu, temel insani duygular arasında sayılmakla¹ beraber bu duygunun fizyolojik, davranışsal ve psikolojik pek çok etkisi görülmektedir. Sözlükte duygu, "*duyularla algılama, his; belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim; önsezi; nesnelere veya olayları ahlaki ve estetik yönden değerlendirme yeteneği; kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik*" olarak ifade edilmektedir.² Ayrıca duygular, duygulanım sürecinin de birer verisi durumundadırlar. Duygulanım ise; "*bireyin uyaranlara, olaylara, anılara, düşüncelere duygusal tepki ile katılabileceği yetisi*" olarak tanımlanmaktadır.³ Bu duygulanım süreçleri felsefe, sosyoloji, antropoloji, özellikle de klinik psikoloji ve sosyal psikoloji gibi pek çok alanda konu edilmiştir. Bunlardan biri de edebiyattır. Edebiyat ve psikanaliz, insanla olan münasebetleri bakımından birbirleriyle yakın ilişki içinde olan iki alandır. Bir eser sahibi ya da eserdeki karakter nihayetinde ruhsal yönü olan kişiliklerdir ve ortaya çı-

¹ Talat Parman, "Kıskançlıktan Hasede", *Psikanaliz Yazıları*, ed. Talat Parman (Ankara: Bağlam Yayınları, 2015), 31/26.

² Şükrü Halûk Akahın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), "Duygu", 729.

³ Şükran Ertekin Pınar - Havva Tel, "Depresyon Tanılı Birey ve Hemşirelik Yaklaşımı", *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 3/2 (2012), 86.

kan kıskançlık gibi temel duyguların eserdeki karakterler üzerinden anlatıldığı görülür.

Kıskançlık kelimesinin anlamı Türkçede “*kıskanmak, cimrilik etmek, esirgemek*”⁴ anlamlarına gelmekte ve anal dönem özelliklerini (ilk nesne anne memesi) yansıtmaktadır. Arapçada kıskançlık “*hırs gösterme*” demek olup gayret kelimesinden gelmektedir.⁵

Latince halk dilinde ise zelosus (jealousy/jalousie) sözcüğüne “*bir konudaki heves, ötekinden daha iyi yapma isteği*” anlamları verilmiştir.⁶ Görülüyor ki, Arapçada “*hırs gösterme*”, Latince “*ötekinden daha iyi yapma isteği*” şeklinde tanımlanan kıskançlığa verilen anlamlar benzerlik göstermekte ve bir başkasıyla yapılan mücadele, rekabet öne çıkmaktadır. Rekabet ise Latince “*su akıntısına ulaşmak için verilen mücadele*” demek olup rakip “*diğerleriyle aynı su akıntısını kullanan ya da bu suyun yanında yerleşmiş kişi*” olarak tanımlanmaktadır. Bu kelimelerin kökenlerinin, alanın iktidarına yönelik olduğu açıkça görülmektedir.⁷

Dini metinlerde de kıskançlık Arapça gayret kelimesiyle ifade edilmekle beraber “*kişinin kendi mahremini koruması yönünde gösterdiği aşırı duyarlılık, izzet-i nefesine, şeref ve namusuna zarar verecek durumlardan sakınıp korunmasını sağlayan duygusal tepki*”, hususi olarak “*erkek veya kadının başkasının cinsel ilgisine karşı kendi eşini koruma ve savunma duygusu*” şeklinde açıklanmıştır. Aynı kaynakta ahlâki olarak hasedin her türlü kötü olarak telakki edilirken kıskançlık, makul ölçülerde tutulduğu takdirde tabii ve fitri olarak değerlendirilmekte, şahsi zaaf ve bencilce dürtülerden kaynaklanması hoş görülmemektedir. Kıskançlık, asalet, namus, iffet ve mertliğin temeli sayılmakta ve bir onur ifadesi olarak kabul edilmektedir. Gayret kelimesinin kimi sözlüklerde hamiyet (değerlere yönelik saldırılara karşı koyma duygusu ve iradesi) ve enefet (izzet-i nefis) kelimeleriyle açıklanması da bunu göstermektedir.⁸

Kıskançlıkla ilgili olarak yapılan izahlardan bazıları şöyledir: “*Sevilen kişilerin, başka birine ilgi göstermesinin ya da ilgi gösteriyor sanılmasının yol açtığı, korku ve öfke içeren gücenme ve çekememe duygusu*”, “*değer verilen bir ilişkinin kaybedilmesine ya da bozulmasına yol açabilecek bir tehlikenin*

⁴ Nişanyan Sözlük, “Kıskançlık” (Erişim 8 Eylül 2020).

⁵ Nişanyan Sözlük, “Gayret” (Erişim 22 Eylül 2020).

⁶ Parman, “Kıskançlıktan Hasede”, 31/25.

⁷ Ali Algın Köşkdere, “Rekabet ve Kıskançlık”, *Psikanaliz Yazıları*, ed. Talat Parman (Ankara: Bağlam Yayınları, 2015), 31/77.

⁸ Hayati Hökelekli, “Kıskançlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/496.

⁹ Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, (Ankara: Anı Yayıncılık, 2012), “Kıskançlık”, 1245.

*algılanması sonucunda verilen karmaşık bir tepkidir*¹⁰, “*bireyin süregelen ya da daha önceden var olan bir ilişkisindeki eşyle üçüncü bir kişinin ilişkisinden kaynaklanan, hoş olmayan duygusal bir tepkidir*”¹¹, “*değer verilen biriyle kurulmuş olan ilişkinin gerçekten bozulması ya da tehlikeye girmesiyle artan, öfke, mutsuzluk ve korku duygularıyla kendini gösteren sapkın bir duygu durumudur*”¹², “*sevgi nesnesinin bir başkasına gösterdiği daha fazla sevecenlik ve bağlılık duygusu ile ilişkili acı verici bir duygudur.*”¹³

Kıskançlık ve haset kavramlarının birbirleri yerine kullanıldığı da görülmektedir. Fakat bu ikisi arasında bir ayrım söz konusudur. Haset, bir nimetin onu hak edenin elinden alınmasını arzu etmek hatta bunun için çaba sarf etmek¹⁴ ya da arzulanın şey, başka birine ait olduğunda ondan duyulan hazzın ötesinde olduğu inancının yol açtığı kızgın bir duygu olarak tanımlanmaktadır. Hasette aç gözlülüğün, kıskançlıkta ise sahip olma duygusunun ön planda olması bu ayrımın dikkat çekici boyutudur. Yani sahip olunan şey kıskanılır, ötekinin sahip olmasına ise haset edilir. Kıskanç, elinde olanı yitirdiğinden ya da yitirmekten korktuğu için hasetçi ise kendi isteğinin bir başkasında olduğunu gördüğü için acı duyar. Hasette elde etme, kıskançlıkta ise koruma söz konusudur. Haset güdüsü, istenilen şeyi sahibinden çekip almaya ya da bozmaya, kirlletmeye teveccüh eder. Haset, öznenin bir kişiyle olan ilişkisiyle ilgiliyken; kıskançlık, öznenin en az iki kişinin ilişki içinde olmasını gerektirir. Yani kıskançlık söz konusu olduğunda sevilen kişi ve özne arasına giren üçüncü bir kişi görülmekle beraber özne, kendi hakkı olan sevginin elinden alındığına ya da böyle bir tehlikenin bulunduğuna inanmaktadır.¹⁵ Descartes, bir eserinde hasetle ilgili şunları söylemektedir: “*Genel olarak haset denilen şey, insanın mayasının bozuk olmasından kaynaklanan bir zaafıdır; bazı insanların başkalarının kısmetine düştüğünü gördükleri nimetlerden ötürü acı çekmesine neden olur...*”¹⁶ İnsanlarda hasedin en büyük günah olduğuna dair bilinçdışı bir duygu vardır. Çünkü haset her türlü erdeme ve iyiliklere karşıdır.¹⁷ Bu sebepten haset duygusunda kıskançlığa giden bir yol olduğu da söylenebilir. Bir bakıma her menfi duyguda hasedin tesiri görülmektedir. Kuran-ı Kerim’e bakıldı-

¹⁰ Ayala M. Pines vd., “Gender Differences in Romantic Jealousy”, *The Journal of Social Psychology* 138/1 (1998), 54.

¹¹ Akt. H. Andaç Demirtaş vd., “Yakın İlişkilerde Kıskançlık: Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler”, *Türk Psikiyatri Dergisi* 17/3 (2006), 182.

¹² David A. DeSteno vd., “Evolutionary Origins of Sex Differences in Jealousy?: Questioning the “Fitness” of the Model”, *Psychological Science* 7 (1996), 367-372.

¹³ Salman Akhtar, *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis* (London: Karnac Books, 2009), 155.

¹⁴ Râgıb el-İsfahani, *Müfredat*, çev. Mustafa Yıldız (İstanbul: Çıra Yayınları, 2020), “Haset”, 265.

¹⁵ Melanie Klein, *Haset ve Şükran*, çev. Orhan Koçak - Yavuz Erten (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 24-25.

¹⁶ Rene Descartes, *Duygular ya da Ruh Halleri*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2015), 170-171.

¹⁷ Klein, *Haset ve Şükran*, 35-36.

ğında İblis'in Hz. Âdem'e (asm.) ve Âdemoğlu'na olan hasedi, Habil-Kabil kıssası, kardeşlerinin Hz. Yusuf'a (asm.) olan hasetleri, müşrik ve münafıkların Hz. Peygamber'e (asm.) ve müminlere olan hasedi gibi pek çok hadise buna örnek verilebilir.

Psikolojide rekabetçi, yansıtılmış ve sanrısız olmak üzere üç tür kıskançlıktan bahsedilmektedir. Buna göre rekabetçi kıskançlıkta sevilen nesneyi kaybetme düşüncesinin yol açtığı acı, narsistik aşağılanma vardır. Bazen rakibe karşı düşmanca duygular ve özeleştirici kendini gösterir. Yansıtılan kıskançlıkta, kişinin kendi sadakatsizliği veya bastırılmış sadakatsizlik eğilimi söz konusudur. Sanrısız kıskançlıkta ise bastırılmış sadakatsizlik söz konusu olmakla beraber sadakatsizlik kendi cinsinden kişiye yöneliktir.¹⁸

Divan şiirinde ise genel olarak kıskançlığa sebep olan rakip karşımıza çıkmaktadır. Rakip kelimesi şiirlerde "Âşık ile sevgili arasında giren ve âşığın sevgiliye ulaşmasına engel olan her şey",¹⁹ "Engel, düşman, ağyâr, hasûd, yabancı",²⁰ "Âşık-maşuk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişi"²¹ şeklinde terim anlamlarıyla kullanılmıştır. Rakip kelimesi genel olarak "Herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri, bekçi; Allah adlarından olup gözetken demektir"²², "Diğerleriyle aynı şeye talip ve hâhişger olan, bir mahbuba dildâde olan âşıkların yekdiğerine nispeten beheri"²³ anlamlarına gelmektedir. Reşk sözcüğü de "kıskanılan, haset veren" anlamlarında kullanılmıştır. Hatta bazen âşığın kendisi bile rakip olabilmektedir. Çünkü bir benliğe sahip olan âşık için sevgiliye ulaşmada en büyük engel yine kendisidir. Bu yüzden âşık, sevgiliye vuslat uğruna canını feda etmekten çekinmez. Aşkın devam edip kuvvetlenmesi için ayrılığa, ayrılık içinse engellere ihtiyaç vardır ve bu engellerin içinde âşığın kendisi de vardır. Âşığın sevgiliyi kendinden bile kıskanması kendini de rakip olarak görmesinden ileri gelmektedir.²⁴

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle Bâkî'nin şiirleri incelenmiştir.

BÂKÎ'NİN ŞİİRLERİNDE KISKANÇLIK VE TEZAHÜRLERİ

Bâkî'nin şiirleri bağlamında kıskançlığın ele alınmasının sebebi olarak şunları belirtmek yerinde olacaktır: Kimi şairlerde görülen tasavvufi zevk,

¹⁸ Freud, Sigmund, "The International Journal of Psychoanalysis", çev. Ali Algın Köşkdere- Nesrin Koçal, *Psikanaliz Yazıları*, ed. Talat Parman (Ankara: Bağlam Yayınları, 2015), 31/27-28.

¹⁹ Gencay Zavotçu, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2006), 405.

²⁰ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 399.

²¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 446.

²² Ferit Devellioglu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2000), "Rakip", 1024.

²³ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), "Rakib", 669.

²⁴ Sıtkı Nazik, "Klasik Türk Şiirinde Âşığın Aynı Zamanda Kendine Rakip Olması", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 17, (2016), 245-246.

onun şiirlerinde hemen hemen görülmemiş, divan şiirinin gelenekseli kabul edilen tevhid, münacat, na't gibi dini muhtevalı nazım türleri şiirlerinde yer almamıştır. Bir gazel şairi olduğundan ve şiirlerinde genelde hayatın zevklerini, dünyevî arzu ve isteklerini dile getirdiğinden dolayı bu çalışmada Bâkî'nin şiirleri esas alınmıştır. Çalışmada öncelikle Bâkî'nin şiirlerindeki kıskançlık, haset, reşk kavramları ve sevgiliden kıskanılan nesnelere ele alınmış, daha sonra psikolojide sözü edilen kıskançlığın tezahürleri şiirlerde tespit edilmeye çalışılmıştır. Bâkî'nin şiirlerinde genel olarak âşîğın kıskançlığı, talihli rakibe üstün gelme ve onu geçme arzusunun dolayı "rekabetçi kıskançlık" olarak nitelendirilebilir.

Daha önce Arapçada kıskançlığın gayret kelimesiyle ifade edildiğini söylenmişti. Bâkî'nin şiirinde de kıskançlığın, gayret kelimesiyle yer aldığı görülür:

*Yâr ise mahrem-i ağıyâr gönül hemdem-i zâr
Gözlerüm kan akıdursa n'ola gayret demidür*²⁵

(Sevgili, ağıyâr ile mahrem olmuş, gönül inlemektedir. Gözlerim kan akıtırsa buna şaşılmaz; kıskançlık vaktidir.)

Arapça kökenli rakip kelimesi, "gözeten, gözleyen, seyreden"²⁶ gibi anlamlarıyla kıskançlığın gözle olan ilişkisini de ortaya koymaktadır. Bu minvalde gözlerin kıskançlığı üreten birincil organlar olduğu söylenmiştir. Latince "invidia" sözcüğü kıskançlık ya da haset anlamlarına gelmekle beraber yine Latince yüklem olan "görüyorum" anlamına gelen "video" kelimesiyle bağlantılıdır. "Video" kelimesi "bir şeye bakmak" olarak çevrilse de aslında "göz ucuyla bakmak" ya da "yan bakmak" anlamlarında kullanılmaktadır. Kıskanç kişiler göz içine bakamayıp başka yerlere bakarak olası tehditleri kollarlar, hislerini doğrulamak adına devamlı görsel kanıt ararlar.²⁷ Batı edebiyatında Shakespeare'ın kıskançlığı, "yeşil gözlü bir canavar" olarak betimlemesinde de kıskançlığın göz ile ilişkisine işaret edilmiştir:

*"Ah efendim, sakının kıskançlıktan!
Kıskançlık, etiyile beslendiği avla oynayan
Yeşil gözlü bir canavardır"*²⁸

Bâkî'nin yedi beyitten oluşan "gözedür" redifli gazelinde cihan halkının da sevgiliyi gözettiğinden söz ederken sevgiliye duyulan ilgiyi konu etmesi kıskançlığı düşündürmekte ve bu duygunun gözle olan ilişkisi de dikkat çekmektedir. Buna göre göre âşîğın gönül kuşu konmak için serv ve şimşad

²⁵ Mahmud Abdülbâkî, *Divan*. çev. Mehmet Kanar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 94.

²⁶ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), "Rakib", 335.

²⁷ Peter Toohey, *Edebiyatta Sanatta ve Popüler Kültürde Kıskançlık*, çev. Begüm Kovulmaz (İstanbul: Doğan Kitap, 2014), 54, 64, 85.

²⁸ William Shakespeare, *Othello*, çev. Özdemir Nutku (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994), 108.

ağaçlarını beğenmez daha yüksek ve yüce olan Tûbâ boylu bir sevgiliyi gözetir. Cennette olduğuna inanılan Tûbâ ağacını gözetlemekle aslında sevgilinin kûyunun cennetinde sığınacak bir yer gözetir, arar. Tıpkı Ramazan'ın habercisi hilali gözetlediği gibi cihan kavuşma ümidiyle sevgilinin kaşının kıvrımını gözetir:

Murg-ı dil konmağa bir kâmeti Tûbâ gözedür

Serv ü şimşadı beğenmez katı a'lâ gözedür

(Gönül kuşu konmak için bir Tûbâ boylu gözetir, serviyi, şimşadı beğenmez, çok yüksekleri gözetir.)

Menzilin bâğ-ı İrem kılsalar itmez ârâm

Ehl-i dil cennet-i kûyûn gibi me'vâ gözedür

(Gönül ehli, İrem bağlarını yer diye verseler orada kalmaz, sevgilinin sokağının cenneti gibi sığınacak bir yer gözetir.)

Ham-ı ebrûna bakar vaslun ümidiyle cihân

Hasret-i îd ile mâh-ı nevi dünyâ gözedür...²⁹

(Cihan vuslat umuduyla kaşının kıvrımına bakar. Dünya bayram hasreti ile yeni ayı gözetir.)

Divan şiirinde rakip kelimesine “*hasûd*” anlamının da verildiği düşünülecek olursa bir bakıma özne kıskançlık duygusu altındayken rakip de özneye haset eden kişi durumundadır. Sevgili, âşığın sahip olduğu (ya da öyle arzu ettiği), rakibin ise âşığın elinden çekip aldığı, elde etmek istediği kişidir. Böylece kıskançlık ve haset duygularının divan şiirinde iç içe olduğu söylenebilir. Daha önce bahsedilen, kıskançlık ve haset duygularını birbirinden ayıran kıstas olan “*üçüncü kişi*” detayı, âşığın gözünden bakıldığında ve rakip söz konusu olduğunda geçerliliğini yitirir. Başkarakter olan âşığın gözünde rakip, âşığa haset eden kişi veya kişilerdir. Bunların sayısı da oldukça çoktur:

Beni yâd eyledün ihyâ itdün

Öldiler gitdiler ammâ hussâd³⁰

(Beni andın, ihya ettin ama hasetçiler öldü gitti.)

İltifâtun göricek Bâkî'ye kapunda şehâ

Hased ehli nice bir bunda gelür bu didiler³¹

(Ey padişah! Bâkî'ye kapında iltifat ettiğini görünce haset ehli; “Daha buraya ne kadar gelecek?” dediler.)

Âlemde zerre denlü değülken vücûdumuz

Müşkil budur ki zerreden artuk hasûdumuz³²

²⁹ Abdülbâkî, *Divan*, 78.

³⁰ Abdülbâkî, *Divan*, 48.

³¹ Abdülbâkî, *Divan*, 196.

³² Abdülbâkî, *Divan*, 204.

(Âlemde vücudumuz zerre kadar değilken müşkil şudur ki, haset edenimiz zerreden fazladır.)

Bâkî başka şairler için de hasetçi nitelmesi yapar ve gazel söylemekten kastının, hasetçiye (başka şairler) bir parça eza etmek olduğunu terennüm eder:

Vallâhi gazel söylemeden çokdan usanduk

*Maksûd hemân hâside bir pâre ezâdur*³³

(Vallahi gazel söylemekten çoktan usandık, maksat sadece hasetçiye bir parça ezadır.)

Ayrıca Bâkî, sevgiliyi başkalarının kıskanması ya da şairin şiirinin kıskanılması gibi durumlarda sevgilinin güzellik unsurlarını veya şiirini “kıskanılan, haset veren” unsurlar olarak vurgularken “reşk” sözcüğünü kullanmaktadır:

Bâğda âb-ı revân üzre dökülür berg-i bîd

*Cûylar didârmun reşkiyle düşdi hançere*³⁴

(Söğüt yaprağı bahçede akarsu üzerine dökülür, sular yüzünün kıskançlığından hançere düştü.)

Edâsı hûbdur, ma'nâsı ra'nâ şî'r-i Bâkinün

*Ana reşk itdüren erbâb-ı nazmı hep bu ma'nâdur*³⁵

(Bâkî'nin şiirinin edası güzel, manası parlaktır. Şairleri kıskandıran şey hep bu manadır.)

Âşık rakibi birkaç yer dışında daima hasetçi olarak görmekle beraber bazen bu duyguya kendisinin de kapıldığı söylenebilir. Haset, arzulanan şeyin, başka birine ait olduğunda ondan duyulan hazzın ötekinde olduğu inancının yol açtığı kızgın bir duyguyu ifade etmekteydi. Âşık da rakibin talihini, feleğin uğurlu ettiğini, rakip gibi vuslat âleminde olamadığını söylerken bu duygusunu açığa çıkarır. Özellikle ikinci beyitte haset duygusunda görülen bir başkasının elindekine sahip olma arzusu dikkat çekmektedir:

Bâkîyâ şâdilik eylerse aceb mi ağyâr

*Çarh anun tâli'ini gör nice meymûn itdi*³⁶

(Bâkî! Ağyâr sevinç gösterirse buna şaşılır mı? Bak, felek onun talihini nasıl uğurlu etti.)

Olmadum Bâkîsîfat mâlik metâ'-ı vaslma

*Gitdi elden nakd-i cân âhir görün mağbûnluğum*³⁷

³³ Abdülbâkî, *Divan*, 120.

³⁴ Abdülbâkî, *Divan*, 502.

³⁵ Abdülbâkî, *Divan*, 138. Benzer örnekler için bkz. G.487/6, G.511/1.

³⁶ Abdülbâkî, *Divan*, 512.

³⁷ Abdülbâkî, *Divan*, 338.

(Kavuşma metainı sahip olamadım, Baki gibi can nakdi elimden gitti, sonunda zarara uğradığımı görün.)

*Âlem-i vuslatdadur her dem rakib
Âh kim âşıklarun hicrânda*³⁸

(Rakip her an vuslat âleminde, âh ki âşıkların da ayrılıktadır.)

Kıskançlıkta sevilen kişi ve özne arasına giren üçüncü bir kişi söz konusudur ve divan şiirinde de âşık- mâşuk- rakip üçlüsüyle kıskançlık duygusu açığa çıkmaktadır. Girard, romantik yalan aldatmacasının içindeki romansal hakikate dikkat çekerken bunu, arzulayan özne, arzulanan nesne ve arzunun dolayımlayıcısı olmak suretiyle üçgen arzu şeklinde betimler. Üçgen arzuda her şey öznenen kaynaklansa da esas olan nesnedir ve arzulandığı için arzulayan öznenin arzusunu tetikleyen dolayımıcılar mutlaka vardır. Bir bakıma rakip de bu üçgen arzuda dolayımıcı konumundadır. Ona göre; “Romantik yapıt, öznenin özerkliğini ve arzunun kendiliğindenliğini yücelten yapıttır; romansal yapıt da bu yüceltimi kurcalayan ve deşen, aldanişın mekanizmalarını gösteren ve böylece arzunun dolayımlanmış niteliğini açığa çıkaran yapıttır.”³⁹ Romantik kıskançlıkta asıl mesele Girard’ın dolayımlayıcı olarak adlandırdığı bir rakibin varlığına inanmaktır, bu rekabetin gerçekten var olup olmaması daha az önem taşır.⁴⁰ Kıskançlık, sosyal bir üçgen gerektirir. İçinde bulunulan durum hayali/imesel bile olsa bir başkasının önemli bir ilişkiye tehdit oluşturduğu algısından kaynaklanır.⁴¹ Bâkî’nin şiirinde rakip bir kişinin dolayımlayıcı olmasının dışında dolayımlayıcı olarak kadeh, tarak, zülûf gibi nesnelere ya da güzellik unsuru göze çarpmakta, âşık, sevgiliyi onlardan da kıskanmaktadır. Buna göre mecliste sevgilinin lâl dudağını öpen kadehler, zülûfün ucuna elini uzatan taraklar ve durmadan yanağını öpen kara yüzlü zülûf vardır:

*Öper mecliste la’l-i dilberi peymâneler vardur
Sunar destin ser-i zülûf-i nigâra şâneler vardur*⁴²

(Mecliste sevgilinin lâl dudağını öpen kadehler vardır. Sevgilinin zülûfünün ucuna elini uzatan taraklar vardır.)

*Ârızun turmaz öper zülûf-i siyehrû göz göre
Hiç yüz virmezsin ammâ âşık-ı miskînüne*⁴³

³⁸ Abdülbâkî, *Divan*, 498.

³⁹ René Girard, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat - Edebi Yapıda Ben ve Öteki-*, çev. Arzu Etensel İldem (İstanbul: Metis Yayınları, 2001), 10.

⁴⁰ Michael Kingham vd., “Aspects of Morbid Jealousy”, *Advances in Psychiatric Treatment* 10, (2004), 207.

⁴¹ Eddie Harmon vd., “Jealousy: Novel Methods and Neural Correlates”, *American Psychological Association* 9/1 (2009), 113.

⁴² Abdülbâkî, *Divan*, 198.

⁴³ Abdülbâkî, *Divan*, 444.

(Kara yüzlü zülûf göz göre göre durmadan yanağını öper ama miskin âşığına hiç yüz vermezsin.)

Bundan sonra kıskançlığın tezahürleri konusu değerlendirilecektir. Daha önce de belirtildiği üzere duygulanım, bireyin uyarılara, olaylara, anılara, düşüncelere duygusal tepki ile katılabilme yetisidir. Kıskançlık da, şiirin ana karakterlerinden biri olan âşık için bir duygulanma durumunu ifade etmektedir. Öyle ki, şiirlerde âşığın kıskançlığa karşı vermiş olduğu duygusal tepkilerin tezahürleri de görülür. Bu belirtiler, düşük benlik değeri, güvensizlik, duygusal bağımlılık, ihmal edilmişlik, kaybetme kaygısı, sahiplenme, inatçılık, kendini yiyip bitirme, eleştiri/ öfke, şiddet, başkasının neşesini kaçırmaya, kendine bağlama, davranış kuralları belirlemedir.

Düşük benlik değeri, güvensizlik, duygusal bağımlılık ve kişide kıskançlığın olduğuna dair ipuçlarıdır.⁴⁴ Kıskançlık, kişinin düşük benlik değerini gösteren narsisizm ve kendilik aşkla ilişkili bir duygulanımdır. Böyle bir durumda benlik, yaralandığı, bir aşağılanma ve alçaltılma yaşadığı için güçsüz düşmektedir. Bu bir bakıma kıskançlığın narsistik bir yaralanma olduğunu gösterir.⁴⁵ Bâkî'nin şiirinde bu narsistik yaralanma, âşığın dert ile boyunun bükülmesiyle, âleme rezil olması ve düşmanlarının âşığın hâline gülmesiyle kendini gösterir. Birkaç misalde görülür ki, sevgili, gamze okunu yaralama ya da öldürme gayesiyle de olsa âşığın göğsünden başkasına vurdukça hasetçilerin kınaması, âşığın dert ile boynunu yay eder:

Sen urduğunca tîrûni sînemden özgeye

Ta'n-ı hasûd derd ile kaddüm kemân ider⁴⁶

(Sen sinemden başkasına gamze oklarını vurdukça hasetçinin kınaması dert ile boynumu yay eder.)

Âşık, dertini ifşa ettiği için sevgilinin aşkıyla herkese rezil olmakta ve düşmanları onun bu hâline gülmektedir. Sevgiliye, keşke sen bana yüz verseydin de bu durumlara düşmeseydim demektedir. Bu durumda âşığın “keşke olmasaydı” diyerek pişmanlığını dile getirmesi aşağılanma karşısında güçsüz düştüğünü kanıtlamaktadır:

Olmayaydım âleme aşkunla rüsvâ kâşki

Gülmeyeydi hâlîme hecründe a'dâ kâşki⁴⁷

(Keşke âleme aşkınla rezil olmasaydım. Keşke ayrılığında düşmanlar hâlîme gülmeseydi.)

Kıskançlığın bir başka tezahürü güvensizliktir. Bu güvensizlik kuruntuyu da beraberinde getirmektedir. Psikolojide kuruntulu kıskançlık olarak

⁴⁴ Leyla Navaro, *Haset ve Rekabet Kendi Kuyruğunu Yiyen Yılan* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2011), 16.

⁴⁵ Parman, “Kıskançlıktan Hasede”, 31/29.

⁴⁶ Abdülbâkî, *Divan*, 122.

⁴⁷ Abdülbâkî, *Divan*, 518.

dile getirilen bu durum paranoid kıskançlık tepkisidir. Böyle kişiler sevdiği kişide sürekli sadakatsizliğin izlerini ararlar.⁴⁸ Misallerde görüldüğü üzere âşık, sevgilinin rakibe olan meylinden rahatsızlık duymakta ve başkalarıyla olması ihtimalinden dolayı tedirgin ve güvensizdir. Âşığın bu güvensizlik hâli, sevgilinin rakibe meylî ifade edilirken görülmekte ve “*parlak ay olan sevgilinin geceleri seyre çıktığını söylerler, bilsem acaba kimlerin evini aydınlatır?*” sorusuyla yansıtılmaktadır:

N'ola rahm eylemezse Bâkîyâ ahvâl-i uşşâka

*Dil-i sengîni cânânun rakibe katı mâ'ildür*⁴⁹

(Ey Bâkî! Sevgili âşıkların hâline acımazsa ne çıkar. Sevgilinin taş gönlü rakibe çok meyillidir.)

Kimlerün rûşen ider menzilin âyâ bilsem

*Giceler seyre çıkar ol meh-i tâbân dirler*⁵⁰

(Geceleri o parlak ay (gibi olan sevgili) seyre çıkar derler, acaba menzili kimlerin evini aydınlatır?)

Belirtildiği üzere duygusal bağımlılık da kıskançlıkla ilişkilidir. Sevgilinin cefalarına karşı âşık ısrarcıdır ve duygusal bağımlılığından ötürü sevgilinin âşığa karşı göstermiş olduğu olumsuz davranışlarını kendi içinde anlamlandırır böylece teselli bulur. Hatta bundan zevk aldığını ve ölümün dahi sevgiliden kurtulmaya çare olmadığını dile getirir. Bir bakıma bu âşığın duygusal bağımlılığını da açığa çıkarmaktadır:

Eylese cevr ü cefâ mihr ü vefâdur gâyeti

*Hak budur kim âşık-ı gamhâra gâyet hoş gelür*⁵¹

(Cevir cefa etse de sevgilinin amacı sevgidir, vefadır. Doğrusu budur ki bu gamlı âşığa gayet hoş gelir.)

Cihanda derd ü belânı çeker gider Bâkî

*Ölürse dünyede senden ferâgati yokdur*⁵²

(Bâkî, cihanda derdini belanı çeker gider. Ölürse dünyada senden kurtuluşu yoktur.)

İhmal edilmişlik hissi, psikolojide kıskançlığın belirtileri arasında gösterilmektedir.⁵³ Şiirlerde âşığın hissettiği ihmal edilmişlik sevgilinin vefasızlığı, âşığı ve onun sevgisini bilmezden gelmesi, ona ilgi göstermemesi, derdini dinlememesi, acımaması, yarasını sarmaması olarak kendini göstermektedir. İlgili misallerde görüleceği gibi âşık, sevgilinin ona göz ucuyla

⁴⁸ Bakırcıoğlu, “Kuruntulu Kıskançlık”, 1311.

⁴⁹ Abdülbâkî, *Divan*, 102.

⁵⁰ Abdülbâkî, *Divan*, 156.

⁵¹ Abdülbâkî, *Divan*, 66.

⁵² Abdülbâkî, *Divan*, 180.

⁵³ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, çev. Kâmuran Şipal (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 256.

bakmasına dahi razıdır. Böyle olmazsa çaresiz âşığın hâli değişir, bambaşka olur:

*Gâh gâhî gûşe-yi çeşmünle kılmazsan nigâh
Bâkî-yi biçârenün ahvâli diğergün olur*⁵⁴

(Zaman zaman göz ucunla bakmayacak olursan çaresiz Bâkî'nin hâli değişir, bambaşka olur.)

*Kıymadun sâkin-i kuyun olana peykânun
Bir içim su ile ağırlamadun mihmânun*⁵⁵

(Civarında oturana temrenini saptımadın. Misafirini bir içim su ile ağırlamadın.)

Kıskançlığın belirtilerinden bir diğeri de kaybetme kaygısıdır. Kıskançlığın genel tanımlarına bakıldığında üzerinde durulan ortak belirtinin kaybetme kaygısı olduğu görülmektedir. Bu kaygı, kıskançlığa sebep olur ki kıskançlık, kişinin gerçek ya da imgesel bir rakibi tehdit algılayarak değerli bir ilişkiyi kaybetmekten korkmasıyla ortaya çıkan abartılı duygusal tepkidir.⁵⁶ Bir bakıma kıskançlık, sevilen nesneyi kaybetme düşüncesinin doğurduğu bir acı, sevenin yasıdır.⁵⁷ Aslında aşk nesnesini kaybetme düşüncesi her şeyin temelini oluşturmaktadır.⁵⁸ Kişinin iyi bir şeye sahip olmasından ötürü oluşan koruma arzusuyla alakalı bir tür endişedir. Kişiyi bu endişeye düşüren sebeplerin güçlü olmasından ziyade, o şeye çok büyük değer verilmesinden ileri gelmektedir. Bu durum kişinin en küçük hususları dahi kuşkuyla karşılayarak irdelemesine ve onları çok önemli gerekçelermiş gibi değerlendirmesine yol açmaktadır.⁵⁹ Bâkî âşık karakteri üzerinden kıskançlığın temelinde olan kaybetme kaygısını açığa çıkarmıştır. Âşık, sevgiliyi kaybetme kaygısından dolayı onun rakiple tanışmasından duyduğu endişeyi dile getirirken, şiirlerde sıklıkla bahsedilen dert ve belaların sebebinin de kıskançlık olduğunu itiraf etmiştir:

*Âşinâ olmasun ağyâr ile dirdüm oldun
Çekdiğüm derd ü belâlar hep o gayretler idi*⁶⁰

(Tanışmasın ağyâr ile derdim sonunda oldun. Çektiğim dert ile belâ hep o kıskançlıktı.)

Kıskançlıktan söz edildiğinde akla gelen ilk tezahür gerçek ya da imgesel bir kayba tepkidir. Bundan sonra ise sahip olma arzusu ve el koyma isteği

⁵⁴ Abdülbâkî, *Divan*, 154.

⁵⁵ Abdülbâkî, *Divan*, 634.

⁵⁶ Stephanie Ortigue vd., "Intention, False Beliefs, and Delusional Jealousy: Insights into the Right Hemisphere from Neurological Patients and Neuroimaging Studies", *Med Sci Monit* 17/1 (2011), 2.

⁵⁷ Freud, "The International Journal of Psychoanalysis", 31/15.

⁵⁸ Parman, "Kıskançlıktan Hasede", 31/29.

⁵⁹ Descartes, *Duygular ya da Ruh Halleri*, 160.

⁶⁰ Abdülbâkî, *Divan*, 524.

gelmektedir.⁶¹ Kıskanmak kelimesinin bazı dillerde cimrilik olarak anlamlandırılması kıskançlığın sahiplenme ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Nisa suresi 128. ayette cimrilik anlamına gelen “şuh”⁶² kelimesi sözü edilen sahiplenmeye dikkat çekmekte ve nefislerin buna meyilli olduğu vurgulanmaktadır: “Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” İnsanın tabiatında olan bu sahiplenme duygusuna şiirlerde de rastlanmaktadır. Şiirlerde âşık, sahiplenme duygusuna o kadar bağlıdır ki sevgilinin cevri bile sahiplenir, cevriyi sadece kendisine göstermesini arzu eder. Dünyada sadece ona olması kaydıyla sevgilinin cefasına dahi razıdır:

Cevr ü cefana kâ'il olur dum velî şehâ

*Mahsus olaydı ol da cihânda hemân bana*⁶³

(Ey padişah olan sevgili! Cevrin sadece dünyada bana ait olsaydı cevriye cefana razıydım.)

Gonca dudaklı sevgilinin sadece âşiğe mahsus olması için âlem halkının bülbül gibi gülü sevmesi arzulanır:

Halk-ı âlem gül seveydi kâşki bülbül gibi

*Ol lebi gonca bana tenhâ kalurdu gül gibi*⁶⁴

(Âlem halkı keşke bülbül gibi gül seveydi. O gonca dudaklı gül gibi sevgili sadece bana kalırdı.)

Âşğın inatçılık özelliği kıskançlık duygusunun bir yansıması olmuştur. Kıskanç kişiler, inatçı ve aşırı ısrarcı kişiliklerdir.⁶⁵ Şiirlerde kıskançlık sözü konusu olduğunda da âşğın sevgisinde inat etmekte ısrarlı olduğu görülmektedir. Sevgilinin rakibe yakın olması durumu değiştirmez. İlgili beyitte rakibin mecliste sevgiliyi ortaya aldığı söz konusu edilmiştir. Devamında geçen “ortadan başka hayır yoktur” nüktesinin belirlediğinin ifade edilmesi bu ısrarı göstermektedir:

Aldılar ol şem'-i bezmârâyı ağıyâr ortaya

*Zâhir oldı nükte-yi lâ hayre illâ filvasat*⁶⁶

(O meclis süsleyen mumu, ağıyâr ortaya aldı. “Ortadan başka hayır yok” nüktesi belirdi.)

Âşık, sevgilinin yaralayıcı hatta öldürücü kirpik kılıçlarından dahi çe-

⁶¹ Parman, “Kıskançlıktan Hasede”, 31/29.

⁶² Serdar Mutçalı, “Şuh”, 432.

⁶³ Abdülbâkî, *Divan*, 20.

⁶⁴ Abdülbâkî, *Divan*, 514.

⁶⁵ Köşkdere, “Rekabet ve Kıskançlık”, 31/75.

⁶⁶ Abdülbâkî, *Divan*, 234.

kinmez, ondan yüz çevirmez. Öyle ki kendini o keskin kılıç üstüne yürüyen gözü pek bir aslana benzetir:

Gönül tığ-i müjenden yüz çevürmez ey gözi âhû

O bir şemşîr-i bürrâna varur şîr-i dilâverdür⁶⁷

(Ey gözleri âhû! Gönül kirpik kılıcından yüz çevirmez. Gönül, keskin kılıç üstüne yürüyen gözü pek bir aslandır.)

Kıskançlık üzüntü ve depresyona sebebiyet vermekle bir melankoli hâli meydana getirmektedir. Âşık karakteri kendini yiyip bitirmek suretiyle kıskançlığın bu tezahürünü yansıtır. Şiirlerde sevgilinin dudağını kıskanmanın kanı kuruttuğu çeşitli imalarla belirtilmekle birlikte rakibin, sevgilinin civarında olmasının âşığın gözyaşlarını sel ettiği ve böylece âşığın gözlerinin iki büklüm dolaba döndüğü söylenmektedir. Âşığın kıskançlıktan dolayı kendini yiyip bitirmesi, yakasını yırtması, evvah etmesi, renginin sararıp solması gibi hâllerle vurgulanmaktadır. Buna göre rakip sevgilinin turunç gibi olan gerdanına el uzatır diye âşığın günü evvahlarla geçmekte, benzi limon rengi olmaktadır. Yine âşık, rakibin elinde sevgilinin verdiği şarap kadehini görünce de gam çekerek yakasını yırtmaktadır:

Turuncî gabgabuna el suna diyü rakib ey mâh

Günüm eyvâ ile geçdi vü benzüm oldı leymûnî⁶⁸

(Ay yüzlü sevgili! Rakip, turunç gerdanına el uzatır diye günüm evvâhlarla geçti, benim limon rengi oldu.)

Görüp ağyârun elinde ayağın dildârun

Bâkî gamdan çeküben yakasını çâk eyler⁶⁹

(Sevgilinin verdiği şarap kadehini ağyârın elinde görünce Bâkî, gamdan yakasını çekip yırtar.)

Eleştiri veya öfke duymak, kıskançlığın birer yansıması olabilmektedir. Şiirlerde bu belirtiler, kimi zaman rakibe karşı kimi zaman sevgiliye karşı gösterilmektedir. Kıskanç kişi, ötekine nesnesini ondan çaldığı ve yaralandığı için öfke duyar. Öfke, kıskançlık duygusunun olmazsa olmaz tezahürüdür. Öyle ki bazen sevilene karşı öfke ve nefret bile görülebilmektedir.⁷⁰ Bâkî'nin şiirinde eleştiri, sevgiliye yapılır; öfke ise rakibe gösterilir. Mesela gonca olan sevgili, çimenlikte diken olan rakiple salındığı, öfkelenip rakibi göremeyince hışımla âşığı azarladığı ve onu köpek yerine koyduğu, rakibe dost olduğu, onu sırdaş edindiği ve meylettiği, ellerin yüzüne güldüğü, düşmanların yanında ona cefalar ettiği, bazen de yaralayıcı oklarını başkasına reva gördüğü için eleştirilir. Âşıklar, canlarını da gönüllerini de sevgiliye

⁶⁷ Abdülbâkî, *Divan*, 60.

⁶⁸ Abdülbâkî, *Divan*, 560.

⁶⁹ Abdülbâkî, *Divan*, 200.

⁷⁰ Parman, "Kıskançlıktan Hasede", 31/29-30.

verse bir türlü yaranamazlar. Sevgili daima şeytan rakibe meyleder ve düşmanların yanında âşığa cefalar eder:

Her perî-rûnun olur meyli rakîb-i dîve

Cân u dil virmek ile bunlara âdem yaramaz⁷¹

(Peri yüzünün meyli hep şeytan rakibe olur. İnsan bunlara can, gönül vermekle yaranamaz.)

Bana adû yanında cefâlar ider o serv

Nâgâh yolda rast gelirse kazâyile⁷²

(O servi, ansızın, kaza ile yolda bana rast gelirse rakiplerin yanında cefalar eder.)

Kıskançlık, bir başkasını küçük düşürmek ya da ona suçlamalarda bulunmak için bir sebep olabilir.⁷³ Bu sebepten ötürü divan şiirinde daha önce belirtilen sosyal üçgeni tamamlayan ve dolayımlayıcı durumunda olan rakip, olumsuz özelliklerle anılmaktadır. Bâkî'nin şiirleri bağlamında bakılacak olursa rakiple ilgili olarak suratsız, kötü oyuncu, haset eden, düşman, eşek, bela, şeytan, kâfir, diken, toz, çirkin, yabancı, köpek, öküz gibi olumsuz bazı nitelermeler yapıldığı görülmektedir. Aşağıdaki beyitlerde rakip, köpek ve eşeğe benzetilmiştir:

Görmese yâr gazabnâk olcâk ağıyârı

Hışm idüp âşıkın âzârlar itler yirine

Yâr işiginde rakibün yirin umma sûfi

Bağlamaz kimse seni ol kapıda har yirine⁷⁴

(Sevgili öfkelenince ağıyârı görmezse hışımlanarak it yerine âşığını azarlar. Sevgilinin eşiginde rakibin yerini umma sûfi! Kimse seni o kapıda eşek yerine bağlamaz.)

Nâz ile âşika kılmazsın dâd

Hey elâ gözlüm elünden feryâd

Var ise çekmeğe her bâr gamun

Har gibi oldı rakibün mu'tâd⁷⁵

(Âşığın iniltisini duyup koşmazsın. Elâ gözlüm, feryat elinden! Çekilecek gam yükün varsa rakibin onu çekmeye eşek gibi alıştı.)

Ağıyarın hatırında sevgilinin beninin hayali yer etmiştir. Sevgilinin beni, düşman olan rakibin karanlık gece gibi olan gönlünde aydınlık bir yıldızdır. Aslında rakibin, gonca dudaklı sevgilinin yanında olması hoş görülmelidir. Çünkü bal toplayan kişi arı iğnesinin acısını çok çeker:

⁷¹ Abdülbâkî, *Divan*, 214.

⁷² Abdülbâkî, *Divan*, 486.

⁷³ Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, 256.

⁷⁴ Abdülbâkî, *Divan*, 440.

⁷⁵ Abdülbâkî, *Divan*, 54.

Hâlün hayâli hâtır-ı ağyârı kıldı cây

*Gûyâ karanu gicede rûşen sitâredür*⁷⁶

(Beninin hayali ağyârın gönlünde yer etti. O, karanlık gecede aydınlık yıldızdır.)

O gonca-leb yanında hoş gör ey dil hâr-ı ağyârı

*Asel cem' eyleyen nûş eyler ekser nîş-i zenbûri*⁷⁷

(Gönlüm! O gonca dudaklı yanında ağyârın dikenini hoş gör. Bal toplayan çok defa arı iğnesinin acısını çeker.)

Bir başka örnekte âşık, sevgilinin ayak tozunun rakibin yüzünde olduğunu söylerken rakibi yine olumsuz bir nitelemeyle anmış ayrıca beyitte “Dünya, sarı öküzün boynuzu üzerinde duruyor.” inanışına da telmih yapılmıştır:

Gerd-i râhın çihre-yi ağyâra kondurmuş sabâ

*Yükledük ol gâve hep rûy-ı zemînün minnetin*⁷⁸

(Sabah rüzgarı, yolunun tozunu ağyârın yüzüne kondurmuş. O öküze hep yeryüzünün minnetini yükledik.)

Âşığın eleştiri ve öfke hâlinin kendisi için de söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü kıskançlığın en gizli özelliği budur. Ne kadar haksızlığa uğradığı ya da aldatıldığı söz konusu olsa bile kıskanç kişi, bütün olanlardan kendini sorumlu tutmakta⁷⁹ ve böylelikle kişiyi kaybı açısından sorumlu tutan özeleştiri, bir belirti olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁰ Şiirde âşık, sevgiliyi sevmesinden ötürü “çek şimdi ayrılık meclisinin gam kadehini, sana yâr gibi vefasız birini sevmeni kim söyledi” diyerek hayıflanmakta ve kendini eleştirmektedir:

Bâkî çek imdi câm-ı gam-ı bezm-i fûrkatın

*Kim didi sana yâr gibi bîvefâyı sev*⁸¹

(Bâkî şimdi ayrılık meclisinin gam kadehini çek. Sana yâr diye vefasız birini sev diye kim dedi.)

Başarılı rakibe karşı oluşan düşmanlık duygusu kıskançlığın belirtilerindedir.⁸² Çünkü kıskançlık kişinin gerçek ya da imgesel bir rakip tarafından tehdit edildiğini düşünmesiyle ortaya çıkmaktadır.⁸³ Bu da rakibe karşı düşmanlığın oluşması ve ona karşı bir takım olumsuz eğilimler gösterilmesi anlamına gelmektedir. Pusuda bekleme, ölçüp biçme ve hak-

⁷⁶ Abdülbâkî, *Divan*, 104.

⁷⁷ Abdülbâkî, *Divan*, 570.

⁷⁸ Abdülbâkî, *Divan*, 400.

⁷⁹ Parman, “Kıskançlıktan Hasede”, 31/30.

⁸⁰ Freud, Sigmund, “The International Journal of Psychoanalysis”, 31/15.

⁸¹ Abdülbâkî, *Divan*, 418.

⁸² Freud, Sigmund, “The International Journal of Psychoanalysis”, 31/15.

⁸³ Krystyna Strzyzewski Aune vd., “Effect of Relationship Length on the Experience, Expression, and Perceived Appropriateness of Jealousy”, *The Journal of Social Psychology* (1997), 23.

kının yenilmesinden korkma gibi özellikler kıskançlık duygusunun açığa çıkardığı bazı tezahürlerdendir.⁸⁴ Şiirlerde âşığın rakibi öldürme, ona şiddet gösterme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bunun örneği aşağıdaki beyitte Bâkî rakibin başının makta beyitte anılmasını söyleyerek şiddete imada bulunmuştur. Çünkü makta, kelime olarak “kesilen yer” anlamında gazelin son beytine denir ve köken itibarıyla kesmek anlamına gelmektedir. Şair; “*O ayın yanak güneşini matlada vasfet, düşmanların başını ise nihayet maktada anasın*” demiştir:

*Mihr-i ruhsârını vasf it o mehün matla'da
Ser-i a'dâyı nihâyet anasın makta'da*⁸⁵

(Matlada o ayın yanak güneşini vasfet. Maktada nihayet düşmanların başını anasın.)

Bir başka beytinde ise kırma yazı örneği üzerinden rakibe zarar verme ve onu öldürme arzusu dile getirilmiştir. Şikeste olarak da adlandırılan kırma yazı, kâtip ve hattatlar tarafından süratle ve kaideleri kırılarak yazılan, birleşmeyen harflerin birbiriyle ve başka harflerle birleştirildiği, kelimele- rin kısa yazıldığı veya bir kelimenin diğer kelimeye bağlanarak yazıldığı bir yazı tarzıdır.⁸⁶ Rakibin dişlerinin vasıflarını kırma yazıyla yazacağını, göz sayfasının karasını tozla doldurmak istediğini söyleyen âşık, şiddete imada bulunmuştur:

*Kırma yazıyla rakibün dişleri vasfın yazup
Nüshâ-yı çeşmi sevâdın pür-gubâr itsem gerek*⁸⁷

(Rakibin dişlerinin vasfını kırma yazıyla yazıp göz sayfasının karasını tozla doldurmam gerek.)

Bu şiddete sevgilinin dâhil olmasını isteyen âşık, sevgiliden rakibi öldürmesini ister. Sevgiliyle arasına giren kâfir rakip öldürülünce âşiklar arasındaki kavgalar da sona erecektir:

*Ser-i kuyunda ger gavgâ-yı uşşâk olmasun dersen
Rakîb-i kâfiri öldür ne ceng ü ne cidâl olsun*⁸⁸

(Civarında âşikların kavgası olmasın dersen kâfir rakibi öldür. Ne kavga ne de sözle mücadele olsun.)

Âşığın rakibe düşmanlığından ötürü ona beddua ettiğine de rastlanılır. Rakibin sevgili için “*İmanımsın!*” hitabını duyan âşık, “*inşaallah son nefeste imanından ayrılırsın*” diyerek ona beddua etmiştir:

Niçün ol yâre rakîbâ didün îmânımsın

⁸⁴ Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, 256.

⁸⁵ Abdülbâkî, *Divan*, 638.

⁸⁶ Ali Alparslan, “Nest’alılık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/11.

⁸⁷ Abdülbâkî, *Divan*, 284.

⁸⁸ Abdülbâkî, *Divan*, 388.

*Göreyin ayrılâsın son demi îmânundan*⁸⁹

(Ey rakip! Niçin o sevgiliye “İmanımsın” dedin. Son nefeste imanından ayrıldığını göreyim.)

Rakibin neşesini kaçırma, âşığın hoşnut olduğu bir durum olmakla beraber bir yerde rakibin neşesinin kıskançlıktan dolayı kaçtığı vurgulanmıştır. Ancak bilindiği gibi kıskançlık âşığın, haset ise rakibin duygulanım durumudur. Bunun aksi ise alışılmışın dışındadır. İlgili beyitte bu olağandışı duruma yer verilmiş ve kıskançlık âşığın genel özelliğiyken bu hâli rakibin de yaşaması, rakibe karşı yapılan tuhaf bir oyun olarak nitelendirilmiştir. Âşıkla sevgiliyi bir arada gören kara yüzlü rakibin yüzü kıskançlıktan dolayı sararmış böylelikle kara yüzü sarıya dönmüş, rakibe tuhaf bir oyun olmuştur:

Sarardı benzi hasedden benümle yâri görüp

*Rakîb-i rû-siyehê bir garîb reng oldı*⁹⁰

(Rakip, sevgiliyi benimle görünce benzi hasetten sarardı. Kara yüzlü rakibe bir tuhaf oyun oldu.)

Bir başka beyitte ise âşığın lale gibi lâ'l renkli şarap kadehini eline alması söylenir ki, kıskançlık derdi düşmanın yüzünü safrana döndürsün:

Al ele câm-ı şarâb-ı la'l-fâmı lâlevâr

*Eylesün derd-i hased rûy-ı adûyî za'ferân*⁹¹

(Lale gibi lâ'l renkli şarap kadehini eline al. Haset derdi düşmanın yüzünü safrana döndürsün.)

Kıskanç kişiler, sevgili olarak gördükleri kimseyi kendilerine bağlayarak onların özgürlüklerini kısıtlama eğilimi gösterirler.⁹² Âşığın sevgiliyi kendini bağlaması ancak diğerleriyle bağını kopardığında olabilecektir. Şiirlerde âşığın kendine bağlama eğilimi, zülûf-tarak, ip-makas metaforları üzerinden ifade edilmiştir. Buna göre sevgilinin zülûflerine tarak misali ulaşmak isteyen kişilerin bağ ipi makasla kesilmelidir:

Zülûf-i nigâre şâneveş olursa destres

*Mikrâz gibi rişte-yi peyvend-i gayrı kes*⁹³

(Sevgilinin zülûfüne tarak gibi ulaşan olursa, makas gibi başkalarının bağ ipini kes.)

Kıskançlık söz konusu olduğunda kişiler, sevgili durumunda gördükleri kişilere çeşitli davranış kuralları koyarlar. Bir insanın bir başkasını belirli sınırlar içine sokmaya çalışması, onun nasıl davranacağını, nasıl düşünece-

⁸⁹ Abdülbâkî, *Divan*, 406.

⁹⁰ Abdülbâkî, *Divan*, 510.

⁹¹ Abdülbâkî, *Divan*, 390.

⁹² Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, 256.

⁹³ Abdülbâkî, *Divan*, 220.

ğini belirlemek istemesi kıskanç kişinin kendine özgü ruhsal devinim çizgisini gösterir.⁹⁴ Şiirlerde âşğın sevgiliye koyduğu davranış kuralları emir kipiyle ifade edilmiştir. Âşğın sevgiliden yapmasını istediği davranış kurallarından bazıları şöyledir: Herkese ayna gibi yüz verme!, Başkasına sevgi ve vefa gösterme!, Başkasının derdine deva bulma!, Beni yabana atma! Sadece bana ihsan et! Güzelliğini rakibin gözüne tutma!, Şeytan rakibe aldanma!, Rakipten uzak dur! Görüldüğü üzere âşğın sevgilisine koyduğu davranış kurallarının sebebi aslında onu rakipten uzak tutarak kendine bağlama arzusundan kaynaklanır. Bâkî “ihsan et” redifli gazelinde sevgiliden beklentilerini sıralamıştır. Bunun dışında davranış kuralları belirleme anlamında verilecek bazı misaller de vardır. Ancak bu misallerde görülür ki, âşık sert bir tavır takınmanın aksine sevgiliye karşı naif uyarılarda veya temennilerde bulunur. Bazı misaller şöyledir:

*Âyîne gibi herkese yüz virmesün ol mâh
Bir bağıryanuk âşıkun uğrar nefesine⁹⁵*

(O ay yüzlü sevgili ayna gibi herkese yüz vermesin! Yoksa bir bağıryanık âşğın nazarına uğrar.)

*Haslet ü hûy-i melâik yaraşur merdümlere
Uymasun dîv-i rakibün ol perî iğvâsma⁹⁶*

(Melek hasleti, huyu yakışır insanlara, o peri, şeytan rakibin aldatmacasına uymasın!)

*Çerâğ-ı mâh-ı hüsnün karşı tutma çeşm-i ağıyâra
Gözüm nûrı ne denlü eyleye a'mâ ziyâdan haz⁹⁷*

(Gözümün nuru! Güzellik ayının çerağını rakibin gözüne tutma! Kör ne denli ışıktan haz eder.)

Umumi olarak bakıldığında kıskançlığın hemen hemen her tezahürü Bâkî'nin şiirlerinde görülmektedir. Yukarıda verilen misallerde de görüldüğü gibi rakip, kıskançlığı ortaya çıkaran üçüncü kişi, bütün hakaretlere layık, sevgiliye âşğın elinden almaya azmetmiş bir karakterdir. Fakat onun, kimi zaman hâlden anlayan bir tavra sahip olduğuna, insaftan bahsettiğine, gerek rakibe gerek sevgiliye yaklaşımında bir başkasının duygularını anlama ve içselleştirme hâlini yansıttığını görmekteyiz:

*Halk-ı âlem Bâkîyâ aşkında yârün hastehâl
Bir tabîb andan bu denlü mübtelâyı n'eylesün⁹⁸*

⁹⁴ Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, 256.

⁹⁵ Abdülbâkî, *Divan*, 446.

⁹⁶ Abdülbâkî, *Divan*, 426.

⁹⁷ Abdülbâkî, *Divan*, 236.

⁹⁸ Abdülbâkî, *Divan*, 386.

(Bâkî! Âlem halkı sevgilinin aşkında hasta hâlidir. Ona müptela bu kadar hastayı bir tabip neylesin.)

Bu şikâyet nedir insâf idelüm ey Bâkî

Sen safâsın süresin il mi çeker ya gamını⁹⁹

(Bu şikâyet nedir? İnsaf edelim Bâkî. Sen safâsını sür de gamını el mi çeksin?)

SONUÇ

Kıskançlık duygusu, temel insani duygular arasında sayılmakta ve Bâkî'nin şiirlerinde etkisini göstermektedir. Bâkî'nin şiirlerinde kıskançlıktan bahsedildiğinde gayret kelimesi kullanılmıştır. Bâkî'nin, kendisinin ve başkalarının sevgiliyi gözlediğini, rakibin ona haset ettiğini, onun da rakibin talihine haset ettiğini, başka şairler için hasetçi nitelmesi yaptığını, sevgilinin güzellik unsurlarının ve şiirinin kıskanıldığını, rakibin dışında dolayımlayıcı olan nesnelere de kıskandığını söyleyebiliriz.

Bâkî'nin şiirlerinde âşığın kıskançlığı, talihli rakibe üstün gelme ve onu geçme arzusundan kaynaklanması sebebiyle “rekabetçi kıskançlık” olarak nitelendirilebilir. Ayrıca psikolojide de kıskançlığın belirtileri olarak zikredilen düşük benlik değeri, güvensizlik, duygusal bağımlılık, ihmal edilmişlik, kaybetme kaygısı, sahiplenme, inatçılık, kendini yiyip bitirme, eleştiri/öfke, şiddet, başkasının neşesini kaçırma, (başkalarını uzaklaştırmak suretiyle) kendine bağlama eğilimi, davranış kuralları belirleme Bâkî'nin şiirlerinde tespit edilmiş ve örneklendirilmiştir. Belirtmek gerekir ki, Bâkî'nin, âşık karakteri aracılığıyla şiirlerinde sıklıkla bahsettiği dert ve belanın kıskançlıktan olduğunu vurgulaması bu duygunun şiirlerinin kaynağı olduğunu da göstermektedir. Son olarak Osmanlı şiirindeki âlem düşüncesi tevhid eksenli olduğundan kıskançlık duygusuyla bir araya getirilmesi zor olan tefâni (empati) ve diğergamlık gibi özellikler, az da olsa âşığın rakibe karşı gösterdiği hâllerdendir. Bu hâller Osmanlı şiirindeki duygulanım durumlarının farklı boyutlarını yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî Mahmud. (2019). *Divan*. çev. Mehmet Kanar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Adler, Alfred. (2019). *İnsanı Tanıma Sanatı*. çev. Kâmuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları, 20. Basım.

⁹⁹ Abdülbâkî, *Divan*, 528.

- Akalın, Şükrü Halûk vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım.
- Alparslan, Ali. (2007). "Nest'alik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/11-15. İstanbul: TDV Yayınları.
- Aune, Krystyna Strzyzewski – Comstock, Jamie. (1997). Effect of Relationship Length on the Experience, Expression, and Perceived Appropriateness of Jealousy. *The Journal of Social Psychology*, 23-31. Doi: 10.1080/00224549709595410
- Akhtar, Salman. (2009). *Comprehensive Dictionary of Psychoanalysis*. London: Karnac Books.
- Bakırcıoğlu, Rasim. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirtaş, H. Andaç - Dönmez, Ali. (2006). "Yakın İlişkilerde Kiskançlık: Bireysel, İlişkisel ve Durumsal Değişkenler". *Türk Psikiyatri Dergisi* 17/3, 181-191.
- Descartes, Rene. (2015). *Duygular ya da Ruh Halleri*. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- DeSteno, David A. - Salovey, Peter. (1996). "Evolutionary Origins of Sex Differences in Jealousy?: Questioning the "Fitness" of the Model". *Psychological Science* 7, 367-372. Doi: 10.1111/j.1467-9280.1996.tb00391.x
- Devellioğlu, Ferit. (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ertekin Pınar, Şükran - Tel, Havva. (2012). "Depresyon Tanılı Birey ve Hemşirelik Yaklaşımı". *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi* 3/2, 86-91. Doi: 10.5505/phd.2012.14633
- Freud, Sigmund. (2015). "The International Journal of Psychoanalysis". çev. Ali Algin Köşkdere- Nesrin Koçal. *Psikanaliz Yazıları*. ed. Talat Parman. 31/15-24. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Girard, René. (2001). *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat -Edebi Yapıda Ben ve Öteki-*. çev. Arzu Etensel İldem. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harmon, Eddie - Peterson, Jones and Carly K. - Harris, Christine R. (2009). "Jealousy: Novel Methods and Neural Correlates". *American Psychological Association* 9/1, 113-117. Doi: 10.1037/a0014117
- Hökekleli, Hayati. (2002). "Kiskançlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/496-497. Ankara: TDV Yayınları.
- İsfahani, Râgıb. (2020). *Müfredat*. çev. Mustafa Yıldız. İstanbul: Çıra Yayınları, 6. Basım.
- Kingham, Michael - Gordon, Harvey. (2004). "Aspects of Morbid Jealousy". *Advances in Psychiatric Treatment* 10, 207-215. Doi: 10.1192/apt.10.3.207
- Klein, Melanie. (2020). *Haset ve Şükran*. çev. Orhan Koçak- Yavuz Erten. İstanbul: Metis Yayınları, 6. Basım.

- Köşkdere, Ali Algin. (2015). "Rekabet ve Kıskançlık". *Psikanaliz Yazıları*. ed. Talat Parman. 31/73-83. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Mutçalı, Serdar. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Nazik, Sıtkı. (2016). "Klasik Türk Şiirinde Âşğın Aynı Zamanda Kendine Rakip Olması". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 17, 243-266.
- Navaro, Leyla. (2011). *Haset ve Rekabet Kendi Kuyruğunu Yiyen Yılan*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Nişanyan Sözlük. Erişim 8 Eylül 2020. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=k%C4%B1skan%C3%A7l%C4%B1k>
- Nişanyan Sözlük. Erişim 22 Eylül 2020. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=gayret>
- Onay, Ahmet Talat. (1993). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. haz. Cemal Kurnaz. Ankara: TDV Yayınları.
- Ortigue, Stephanie -Demicheli, Francesco Bianchi. (2011). "Intention, False Beliefs, and Delusional Jealousy: Insights into the Right Hemisphere from Neurological Patients and Neuroimaging Studies". *Med Sci Monit* 17/1, 1-11. Doi: 10.12659/MSM.881314
- Pala, İskender. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Parman, Talat. (2015). "Kıskançlıktan Hasede". *Psikanaliz Yazıları*. ed. Talat Parman. 31/25-36. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Pines, Ayala M. - Friedman, Ariella. (1998). "Gender Differences in Romantic Jealousy". *The Journal of Social Psychology* 138/1, 54-71. Doi: 10.1080/00224549809600353
- Shakespeare, William. (1994). *Othello*. çev. Özdemir Nutku. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2. Basım.
- Şemseddin Sâmî. (1996). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Toohey, Peter. (2014). *Edebiyatta Sanatta ve Popüler Kültürde Kıskançlık*. çev. Begüm Kovulmaz. İstanbul: Doğan Kitap.
- Zavotçu, Gencay. (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*. Ankara: Aydın Kitabevi.